

Eýran nähili ýurt?

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 26 января, 2025

Eýran nähili ýurt? EÝRAN NÄHILI ÝURT?

Eýran hakda hiç zat bilmeýän sözde eýranşynaslar ençeme ýyl bări Eýranyň näderejede güýçlüdiginı aýdyp geldiler. Eýranyň soňky ýyllarda nähili ösenliginiň, «Sipahi Pasdaran» ady berilen rewolýusion gwardiýaçylaryň agzyň uçukladýan söweşeň ukybynyň gürrüňini etdiler.

Ýogsam bolmasa, Eýrany öwüp-arşa çykarýan şol hünärmenleriň birem pars dilinden ýeke söz hem bilenoklar, Eýrany-da ýeke gezek görenoklar.

Men bolsa birnäçe ýyl bări Eýranyň boş, pöwhe ýurdugyny, kagyzdan ýasalan gaplañdygyny aýdyp geldim.

Elbetde, meniň bu pikirim mawy ekrandan görülen bölek-büçek maglumatlaryma däl-de, eýran dilinden, medeniýetinden, taryhyndan we edebiýatyndan alan düýpli maglumatlaryma, Eýranda geçiren ýyllaryma we eýranlylar bilen bolup geçen gynançly tejribelerime esaslanýar.

Ilki bilen şuny aýdaýyn: Eýranda we Owganystanda agramly ýagdaýda pars medeniýeti höküm sürýär. Menem Owganystanda doglup ulalan biri bolamsoň, pars medeniýetiniň içinde ýetişdim. Şonuň üçin pars medeniýetinde ýetişen adamyň aň-düşünjesine, dünýägaraýsyne beletligim bar.

Şeýle-de çagalygymda, Etran-Yrak urşunyň başky ýyllarynda bosgun bolup maşgalam bilen belli bir wagta çenli Eýranda ýaşadyk. Mundan başga-da, Germaniyada birnäçe ýyllap eýranlylar bilen bir ýerde ýaşadym, ýakyndan gatnaşýan tanyş-bilişlerimiň arasynda-da eýranly kän. Şonuň Eýrany we eýran medeniýetini gowy bilýändigimi aýdyp biljek ýagdaýdadygymy bilýarin.

Elbetde, Eýran 1,5 million km² bolan ümmülmez territoriýasy, ýerasty tebigy baýlyklary we segsen milliondan geçýän ilate bilen uly hem-de güýcli ýurt bolup görünýär. Emma fiziki we geografiki ululygyna ýaraşýan (syýasy we harby) güýje eýe däl. Taryhdaky müňlerce mysaldan ýakyn wagta degişli mysal bermeli bolsa, segseninji ýyllardaky Eýran-Yrak urşunda Eýranyň iki şäheri sekiz ýyllap Saddam Hüseýiniň elinde galdy. Eýran muny diňe (urşup däl-de) ýaraşyk baglaşyp yzyna alyp bildi.

Homeýni şonda «Saddam bilen ýaraşyk baglaşmak meniň üçin awy içen ýaly boldy» diýipdi, kän wagt geçmänkä-de aradan çykypdy. 1997-nji ýylда Taliban Eýranyň Mazary-Şerif şäherindäki konsullygynda işleýän 11 sany eýranly diplomaty dardan asanda, homeýnistik režim owgan serhedine 100 müňe golaý esgerini çekipdi we Owganystana cozjakdygyny aýdyp, haýbat atypdy. Olaryň garşysyna dikilen 5 müňe golaý baldyry çermelen taliban militaristleri bolsa «erkek bolsaň, gel!» diýýän ýaly bir ýumruga düwülipdi, emma eýran goşunu ýürek edip, owgan topragyna ýeke ädimem ädip bilmändi.

Bular ýaly mysallary biziň eýýamymyzdan öñ Aleksandr Makedonskininiň 50 müň adamlyk goşunu bilen bir million adamlyk eýran goşunyny nädip derbi-dagyn edendiginden başlap, biziň günlerimize çenli sanasaň sanap oturmaly, ýöne geregi ýok.

Eýran düýpli howp bilen ýüzbe-ýüz bolanda taryhyň dürli döwürlerinde özünü alyp barşyna umuman baha bermeli bolsa, ilki «asarys, çaparys, ýok ederis» diýip uludan hop çekýärler, ýöne muny iş ýüzünde etmäge gezek gelende welin, olardan dem-düyt çykmaýar.

Eýranlylar şaýy ynanjyna uýýandygy üçin örän duýguçyl adamlar, şonuň üçinem olat duýgularyny köpüň öñünde görkezmekden

çekinmeýärler.

Kasym Süleýmanynyň jynazasynda eýranly generallaryň mawy ekranyň öñünde möňňürip aglamagy, hatda Hamaneýiň özuniňem aýjy gözýasa gark bolmagy munuň iň aýdyň mysalydyr.

Hamaneý Süleýmanynyň jynazasynda gözýaşlaryny saklap bilmedi
Şol sanda eýranlar tebigaty boýunça hemme zady gereginden artyk çısırýärler, olaryň dostlugy-da, duşmançylygy-da aşa çısırilen ýagdaýdadır. Sonuň olaryň dostlugyna-da, duşmançylygyna-da ynanyп bolmaýar.

Kyrk ýyl bäri «Amerika ölüm!» diýip gygyryp gelýändiklerine garamazdan, ABŞ-na, Kanada we Günbatar ýurtlaryna ýaşyryн meýil bildirilýär. Galyberse-de, ähli ýokary gatlakly eýranlylar (muňa režimiň içindäki mollalaryň we ýokary düzümlü ýolbaşçylaryň maşgalalary-da degişli) bir alajny tapyp, Günbatara gitmäge synanyşýar.

Her dürli şübheli pikirlerden uzak görnüşde iki müň ýyllyk taryha esaslanyp ýonekeýje dilde aýtmaly bolsa, Eýran islendik şertde Türkïyäniň duşmany bolup geldi ýa-da az-kem ýumşadyp aýdanymyzda, hiç wagtam Türkïyäniň dosty bolmady.

Munda gaznawy we seljuk türkmenlerinden başlap, müň ýyla golay

wagtlap, Eýranyň türkleriň golastynda bolmagynyň paýy uludyr (250 ýyllyk seljuk agalygy, yzyndan 1500-nji ýyllardan 1925-nji ýyla çenli dowam eden asly türkmen sefewi, owşar, gajar hanedanlyklarynyň agalygy).

Eýranyň türk duşmançylygynyň bardygyna garamazdan, türkmen hökümdarlary elmydama eýran diliniň we edebiyatynyň müşdagы, howandary, iň uly hemaýatkäri bolup geldi.

Mahmyt Gaznawy eýranly şahyr Ferdöwsiniň genial eseri «Şanama» üçin müňlerçe altyn dinar sowgat edenem bolsa, Ferdöwsi Eýran bilen türk ýurdy Turanyň arasyndaky ezeli basdaşlygyň we söweşleriň beýan edilýän eserinde türkleri ýedi gat ýeriň teýine sokupdyr.

Eserde legendar eýran gahrymany Rüstem Zal her gezeginde ezeli duşmany Afrasýabyň hüjümlerini yza serpikdirip, Eýrany uly howpdan halas edýär.

Eserde Afrasýap erbet niýetli, hilegär, zalym, rehim-şepagatsyz duşmanyň obrazыnda, ýagny otrisatel rolda çykyş edýär. Položitel obraz bolsa, eýranlylaryň gahrymany, mert ýigit, gaýduwsyz, peleňleriň peleňi Rüstem Zal.

Şu ýerde eýranlylaryň Afrasýabyň obrazыnda türkmen hakany Mete hany göz öňüne tutýandyklaryny-da aýdyp geçsek gowy bolar. Şular ýaly aç-açan türk duşmançylygyna garamazdan, ähli türki halklary-da we olaryň hökümdarlary-da Rüstem Zalyň gyzykly başdan geçirirmelerini halapdyr, Rüstem Zal Anadolyda (şol sanda Türkmenistanda hem -t.b.) mertligiň, gaýduwsyzlygyň, doğruçylygyň simwolyna öwrülipdir.

Şol bir ýagdaýda seljuk we osmanly sultanlary eýran diliniň we medeniýetiň uly janköýeri bolupdyr.

Seljuklar Eýrany eýeländen soň pars dilini imperiýanyň döwlet diline öwrüp, tejribeli eýranly wezir Nyzamylmülki-de baş wezirlige (premýer-ministr) belläp, döwletiň başyna oturdanam bolsa, Osmanlynyň Günbatara edýän her ýörişinde Eýran arkadan cozýanam bolsa, osmanly sultanlary pars dilini öwrenipdir, hatda öwrenmek bilenem çäklenmän pars dilinde şygyr diwanlaryny ýazypdyr.

Şunça dostluga, gyzyklanma, ýakynlyga we janköýerlige garamazdan, olarda şular ýaly tükeniksiz ýigrenç we

duşmançylyk bolupdyr. Hakykatdanam düşünmesi kyn ýagdaý! Ýeri gelende gysgaça aýdyp geceýin: hazır Wenada meşhur buthananyň girelgesiniň üstünde hristian apostoly Jon Kapistranonyň heýkeli bar.

Heýkelde Keramatly Kapistranonyň aýagynyň aşagynda ölüp barýan osmanly esgeri bar. Bu heýkel 1683-nji ýyldaky ikinji Wena gabawynyň şowsuzlyga uçramagyndan soñ hristianlaryň ýeňiş gazanmagynyň hormatyna dikilipdir.

Şol döwrüň Mukaddes Rim imperiýasynyň ilçisi ýatlamalarynda şeýle ýazýar:

«Türkler bizi ýere arkan ýatyryp, hanjarlaryny kükregimize syhap durka, eýranlylar olaryň arkasyndan cozup ünslerini sowmadyk bolanlygynda Wenanyňam soňy Konstantinopolyňkydan gowy bolmazdy. Bizi halas eden apostollaryj ruhy däl-de, eýranlylar boldy. Hudaý olaryň iki dünýäsini abat eýlesin».

Hakykatdanam, iki Wena gabawynnda-da Sefewi Eýrany Osmanylary ýeňsesinden urup, olaryň ünsünü sowupdy. Ýogsam bolmasa, iki gabawda hem ähli hristian dünäsi türklere garşıy agyz birikdiripdiler, olar diňe şeýdip osmanylaryň garssyna çykyp bilipdir.

Ýakyn döwüre gelmeli bolsa, Eýran 1984-nji ýilda PKK orta çykan gününden bări bu terror toparyny ogryn-dogryn goldap geldi. Muňa garamazdan Türkiye hiç wagtam «Halkyň Mojahetleri» ýa-da «Tudeh» ýaly Eýranyň öz içindäki oppozision toparlary goldap, olary Eýrana garşıy ulanmaga synanyşmady.

Daglyk Garabag operasiýasynda Eýranyň sözde molla we yslam režimi aç-açan görnüşde Ermenistany goldan holsa, Türkiye Azerbaýjanyň arkasynda durdy.

Azerbaýjanyň ýerleri basylyp alnanda we Eýran Ermenistany goldanda, by ýurduň 30 milliondan gowrak häzirbegjanly (azeri) ilitayndan ýeke ses çykmady, gaýtam tersine babadaşlarynyň gurbanlyk goýun ýaly güylünüşine perwaýsyzlyk bilen tomaşa etdiler.

Gysgaça alanda şuny aýtmak gerek: Eýranyň azeri ilitay bilen pars halkynyň Türkiýä bolan garaýsy birmeňzeşdir. Eýranly azeriler ruhy taýdan parslaşyp gidipdir, şonuň üçin olar bilen aňrymyz birem bolsa, Türkiýä hiç hili ýakynlyk duýmaýarlar,

munuň tersini subut edýän käbir faktlary baram bolsa, ýagdaýyň şeýleligini üýtgedip bilmez.

(Şonuň üçin Eýranyň ýarsynyň aňyrsy türki milletden bolmagy, uruş bolan ýagdaýynda biz tarapyň artykmaçlygy ýaly bolup görünse-de, biziň «agzynda aş gatyklaýan» hünärmenlerimiziň öňe sürýän pikirleriniň hiç bir babatda güýji ýok).

1927 İRAN AZERBAYCANI

İstihbarat Raporu ve Analizi

ايران آذربایجانی تدقیق رaporی

**Ersin MÜEZZİNOĞLU
Hüseyin KARAMELİKİLİ**

Eýran Türkiyäniň garşysynda düýpli kompleksiň içindedir. Yönet bu ýurt ummasyz ýerasty baýlyklaryna, Türkiyäniň iki essesine barabar geografiki giňişligine garamazdan hiç bir ugurda

Türkiýä deňleşip bilmändir.

Molla režimi ýurduň girdejilerini Owganystanda, Ýakyn Gündogarda, Ýemende öz tarapdarlaryny goldamak üçin ýele sowurýarka, Eýranda düýpli ykdysady agsamalar bolup geçýär, halk ýygy-ýygydan köçä çykyp režimiň garşysyna protest bildirýär.

Kyrk ýyl bări sanskiýalaryň astynda iňleýän Günbatara garşı aldym-berdimli psihologiki, ykdysady, syýasy uruş alyp barýan döwründe Türkiye «Marmaraý» tebigy gaz geçirijileri, köprüleri, täze howa menzillerini gurýan äpet taslamalary bilen dostlaryny-da, duşmanlaryny-da aňk edip, diplomatiki we harby ugurdaky möhüm öñegidişlikleri bilen regional güýc bolmakdanam ozup, bäsdeşlerini howatyrlandyryp başlady.

Häzirki wagtda Türkiýäniň ona golaý ýurtda goşuny we harby bazasy bar. Şeýle-de Türkiýäniň harby-goranyş senagaty-da soňky ýyllarda ýyldyrym çaltlygynda ösdi. Munuň bilen birlikde Türkiye soňky ýyllarda Günbatara garşı Russiýadır Hytaý bilenem güýçlendirýän gatnaşyklary bilen ykdysady we syýasy alternatiwalaryny köptaraplaýnlaşdyrdy.

Şeýle-de Türkiye durmuşa geçirýän ykdysady mümkünçilikleri, syýasy azatlyklary, liberal durmuş garaýsy, dynç alyşdan söwda-satuwa çenli birnäçe ugurda töweregindäki ýurtlaryň adamlary üçin uly jenneti mekana öwrüldi.

Soňky ýyllarda Türkiye uruşdan, syýasy oňsuksyzlyklardan we haosdan gaçýan owgan, eýran, arap elitalary üçin parahatçılıkly we asuda ojaga öwrülip, ýewropaly turistler üçinem hemise gelnip-gidilip durlan, Gündogar-Günbatar sintezini bir ýere jemleýän dynç alyş merkezi boldy.

Eýran bolsa bularyň barsyndan binesip, ol ne-hä turistler üçin özünecekiji destinasıýa bolup bilyär, ne-de daşary ýurtly işewürler üçon maýa goýum merkezi.

Gaýtam tersine, turistinden işewürine, žurnalistinden haýyr-sahawat guramasynyň işgärlerine çenli hemmeler üçin gaty zerur bolmasa daşda durmaly gorkuly ýurt bolmagynda galýar.

Şonuň üçin hiç kim keýpine Eýrana gitmeýär, gidýäne-de geň galynýar.

Eýranyň aç-açan we resmi duşmany ABŞ-Ysraýyl bandasy bolýan bolsa, gizlin duşmany we ömürlik bäsdeşi Türkiýedir.

Sebäp Türkiye musulman ýurt hökmünde açık jemgyyeti, entek birentek kemçilikleriniň bardygyna garamazdan garaz itme-ýykylma ýöräp duran demokratiýasy, liberal dini we syýasy

garaýsy, günbe-günden güýçlenýän ykdysadyýeti, syýasy we harby güýji bilen eýran haljyna ýaramaz görelde görkezýär. Türkíyedäki her oñyn üýtgeşme Eýranyň gözüne barýar we eýran halkynyňam şol zatlary (has köp azatlygy, adam hukuklaryny we ş.m.) islemäge iterýändigi üçin mollalaryň gözünde uly howp hasaplanýar.

Ortagürp eýranly üçin jennet hasaplanýan Günbatar (Ýewropa we ABŞ) ýetip bolmajak ýer bolmagynda galýar. Muňa derek her bir eýranly göwnüniň küýseýän günbatar durmuşyna Türkíyede arkaýyn gowşup bilyär. Eýranly aýallaryň türk serhedinden geçen badyna bürenjeklerini başlaryndan aýlap urmaklary munuň iň bärkije mysallarynyň biridir.

Türkiýäniň elýeter eden bütin bu ýaramaz görüm-göreldeleri molla režimini ynjalykdan gaçyrýan ýagdaýdyr.

Türkiýe şonsuzam bütin dünýäni gurşap alan teleseriallary bilen birgiden halaýygy özüne ymsyndyryp, ajaýyp dynç alyş zolaklary, klimaty, musulmanlyk bilen gümbatarly ýasaýyş-durmuş terzini badaşdyrýan liberal durmuş garaýsy we azatlyklary bilen eýranly turistleriň kalbyny we aklyny ogurlap, olary Homeýniniň guran yslamy düzgüninden sowadýar.

Şonuň üçin Türkíyäniň ösüşine hökman palta urulmalydyr.

Türkiýe Eýranyň şeýlekin ýigrenjine we duşmançylygyna garşıy sesini çykarman gezenem bolsa, Hudaý Eýranyň mynasyp jezasyny ABŞ-Ysraýyl bandasynyň üsti bilen berýär.

Şeýlelikde, Gurhandaky «Men zalymy başga bir zalymyň eli bilen jezalandyraryn» görnüşindäki aýatyň doğrulygy-da ýuze çykýar duruberýär.

Tährandaky mollalar şuňa düşünmeli: Türk duşmançylygy Eýrana hiç zat gazandırmaz, şumada çenli gazandırmady hem. Emma sebitleýin güýçdenem bir menzil öñe giden Türkíyäniň dostlugy Eýraba howpsuzlyk taýdanam, ykdysady taýdanam, syýasy taýdanam köp zatlary gazandyryp biler.

Käşgä, Ýakyn Gündogar ýaly buýr-bulaşyk geografiki giňislikde Eýran bilen Türkíye biri-birine bolan ähli ynamsyzlygy bir ýana goýup, Fransiya bilen Germaniyanyň arasyndaky ýaly gatnaşyklary ösdürüp bilse, ýagny emläk, hyzmat, adam gatnaşygynyň azat bolan 150 millionlyk ykdysady bazaryndan, umumy medeniýetinden we dininden gelip çykýan ynamly el gysyşyp, gujaklaşyp bilsedi. Şonda hiç jim Eýrana we Türkíyä gyýa göz bilen seredip bilmezdi. Hatda yslam supergúýjuniň gürrüñini etse bolardy.

Taýagyň iki ujy bar. Bärde Türkiýäniňem bir zada düşünmegi gerek: Eýran ýykylsa, gezek Türkiýä-de geler.

Eýlesinden, beýlesinden burlup, çümmüklenip durlan Eýran häzirki ýagdaýy bilen Günbataryň garşysynda uzak wagt goranyp bilmez.

Şonuň üçinem munuň ýeke-täk çykgaly – duldegşir goňşymyz bilen umumy şertlerde hyzmatdaşlyk edip, sionistik howpuň öňüne diwar çekmekdir.

Esedulla OGUZ,

Germaniýaly türkmen žurnalisti.

Sişenbe, 28.05.2024 ý. Publisistika